

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Stavkirkeproblemer i Lund

Hauglid, Roar

Fornvännen 76, 203-214

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1981_203

Ingår i: samla.raa.se

Stavkirkeproblemer i Lund

Av Roar Hauglid

Hauglid, R. 1981. Stavkirkeproblemer i Lund. (Stave church problems at Lund.) *Fornvännen* 76. Stockholm.

I. The importance of reconstructions of buildings to scale is illustrated by the stave church S:t Drotten at Lund, which has been reconstructed both as a high wooden basilica and as a low aisled building with a continuous roof — even as a turf church.

II. The recently excavated stave church on sills, S. Stefan, has been dendrochronologically dated to 1050. The dated parts may, however, not belong to the church. A date in the first part of the 12th century is suggested.

Roar Hauglid, Midtåsen 14, Oslo 11, Norway.

I. S:t Drotten. Metodikk og mål i stavkirkeforskningen

I en interessant resensjon i *Konsthistorisk tidskrift* (1978, h. 2) av undertegnede s bok om Norske stavkirker (1969, 1973—76) har Lennart Karlsson indirekte kommet inn på ovennevnte spørsmål. Da disse er av almenvitenskaplig interesse, kan det være nyttig å søke forholdene nærmere belyst.

Det gjelder f. eks. nytten eller riktigheten av billedrekonstruksjon av arkeologiske bygningsrester eller -spor, i dette tilfelle av stavkirken S:t Drotten i Lund. Fremgravde spor og rester av denne viser at det har vært en stor langkirke med basilikal plan (fig. 3), d. v. s. at den har hatt to rader med mektige søyler eller stolper i skibet. Koret, som er smalere, har også hatt innvendige søyler. Søylerne var jordgravne. Det siste gjaldt også de palisade-aktige veggene som har bestått av tildannede, sammenstilte halvkløvnings med den runde side ut. Alt materiale var av ek. Ved utgravningene var man så heldig ikke bare å finne spor (stolpehuller) etter disse bygningsdelene, men solide rester. Stubbene stod nemlig for en stor del igjen i jorden. De viste seg å være helt gjennområtne omtrent i den daværende jordoverflate. Etter

utgraverens utsagn viser stubbene ikke noe sted tegn til huggespor, slik at nedrivningen av kirken, som angivelig skal være skjedd 100 år (etter seneste antagelse, kanskje bare 50 år) etter byggetiden, neppe har bydd på stor vanskelighet.

Det spørsmål som reiser seg etter Karlssons resensjon, er om det er mulig, eller sogar riktig, å søke å danne seg et bilde av hvordan denne kirken kan ha sett ut da den stod ferdigbygget, etter hva arkeologene i Lund tenker seg, en gang omkr. 1050—60 (en datering som ingen andre forskere hittil har opponert mot, og som også undertegnede har sluttet seg til).

Når det gjelder stolpehullforskningen generelt, synes det nevnte spørsmål ikke irrelevant. Nyere utgravningsmetodikk har vist at slike spor eller rester i jorden kan misstolkes, og selv med de dyktigst gjennomførte utgravninger vil sporene i mange tilfelle kunne gi grunnlag for forskjellige tolkninger. I visse tilfelle kan det bl. a. være vanskelig å avgjøre om stolperester eller stolper som har stått i stolpehull har gått i høyden. Det finnes således en rekke eksempler på at stolper, i rader eller enkeltvis, bare har dannet underlag for overliggende bygning.

Dette kan imidlertid neppe være tilfelle ved S:t Drotten. Vi må være enig med Karlsson i at de funne spor og rester der "tillåter en välgrundad rekonstruktion av kyrkans plan". Men mere kan vi ifølge Karlsson ikke vite, og bør avholde oss fra "luftslottbetonade rekonstruktionsplaner".

Hvis det dreier seg om "luftslott" er jeg ganske enig. Skal en rekonstruksjon ha noen vitenskapelig diskusjonsverdi, må den selvsagt være materialteknisk og bygningsteknisk gjennomførbar uten at man forgriper seg på de foreliggende arkeologiske data. Jeg skal siden komme tilbake til dette.

Det jeg foreløbig vil ta opp, er den forskningsprinsipielle side ved spørsmålet: Er det riktig å offentliggjøre rekonstruksjonsforslag, eller bør vi, som Karlsson synes å mene, avholde oss fra dette, holde oss på jorden. I mange tilfelle er nok det siste det riktige. Vi kan bare minne om det fatale Uppsala-"tempel" og de mange "luftslott"-betonede rekonstruksjoner dette har vært utsatt for. Vi er også klar over den fare som ligger i rekonstruksjonsforslag. Erfaringsmessig vil de lett bli gjengitt i senere populærvitenskapelige eller andre arbeider som sannhet: Slik har vedkommende bygning sett ut.

For den vitenskapelige forskning skulle imidlertid dette ikke bety noe. En forsker må jo forutsettes å ha den nødvendige kildekritiske evne og vilje til å kunne korrigere, avvise eller godta forslaget. Ut fra dette vil jeg hevde at begrunnede rekonstruksjonsforslag av den art vi her taler om, ikke bare kan være viktige for forskningen, men i mange tilfelle nødvendige, om forskningen skal komme videre. Rekonstruksjonsforslag kan gi forskeren nye ideer, fremme selvtenkning og diskusjon. Selv et åpenbart galt rekonstruksjonsforslag kan ved de motforestillinger det måtte vekke, være idégivende.

Når det gjelder S:t Drotten, er rekonstruksjonsspørsmålet av særlig betydning. S:t Drotten inntar en viktig plass både bygningshistorisk generelt og i stavkirkeforskningen, ikke minst fordi den lå nettopp i Lund, i det Skåne hvor det ifølge Adam av Bremen på hans tid (ca. 1070) var ca. 300 kirker, og fordi dens alder er kjent, eller i hvert fall

foreløbig godtatt av forskningen. Videre fordi vi har spor etter en rekke andre jordgravne "palisade"-kirker, dels enskibete, dels basilikale (to i Lund, en utenfor Lund, andre danske og to eller tre i Knut den stores England). Endvidere er S:t Drotten med dens basilikale plan av betydning også for de mange jordgravne stolpekirker som det er funnet spor av ellers i Europa, og som har samme plan med innvendige stolperader.

Sett på denne bakgrunn og med såvidt meget av bygningstømmeret bevart, er det da heller ikke rart at kirken har fristet til rekonstruksjoner. Tidligst ute var kirkens første utgraver, Ragnar Blomqvist. (Hans rekonstruksjon fra 1961 gjengitt av Anders W. Mårtensson og Claes Wahlöö i *Lundafynd*, Lund 1970.) Antagelig inspirert av de norske søylestavkirker (som han etter den da foreliggende faglitteratur måtte tro kunne være fra midten av 1100-tallet), men muligens også ut fra en intuitiv følelse av at de mektige materialdimensjoner måtte betinge en viss høyde og reisning, rekonstruerte han kirken med basilikalt forhøyet midtparti (fig. 1). Bortsett fra den adskillig større høyde og den noe ubehjelpelige forbindelse mellom skib og kor, er denne rekonstruksjon i prinsippet den samme som undertegnedes av Karlsson benevnte "luftslott" (fig. 2).

Blomqvists rekonstruksjon ble stående uimotsagt inntil Rikard Holmberg gikk til den motsatte ytterlighet og så å si la S:t Drotten under jord, i det han rekonstruerte den nærmest som en hallbygning med torvvegger (Holmberg 1970). Av forståelige grunner er det neppe mange som har sluttet seg til dette rekonstruksjonsforslag.

I 1969 offentliggjorde undertegnede sitt "forsøk til rekonstruksjon" av S:t Drotten (fig. 2) (*Norske stavkirker*, Oslo 1969, senere gjengitt i mitt stavkirkeverk 1973-76). Karlssons avvisende karakteristikk av dette grunner seg på at jeg "har helt bortsett från alla materialtekniska aspekter" og forbinder S:t Drotten med "den norska søylestavkirkens smäckra furumaster utan att göra klart för sig att de skånska stolpändarna är av ek, ett förhållande som rimligtvis borde ha givit upphov till andra proportionsförhållanden".

Fig. 1. S:t Drotten, Lund. Ragnar Blomqvists forslag fra 1961 til rekonstruksjon av den jordgravne "palisade"-bygde stavkirken fra 1050-60. (Etter Mårtensson & Wahlöö 1970.) Et lignende, men noe forskjellig forslag fra hans hånd er gjengitt i Mårtensson 1980. - Proposed reconstruction by Ragnar Blomqvist of the stave church S. Drotten at Lund, dated 1050-60.

Denne uttalelse grunner seg tydeligvis dels på den gamle tro at stavkirken hører hjemme i Nordens barskogsområder, dels på dendrologen Thomas S. Bartholins teori om at trevirket i S:t Drotten på grunn av de forholdsvis brede årringer må stamme fra frittstående og derfor forholdsvis kortstammede eker (Mårtensson red. 1976).

Med hensyn til det første er det å si at stavbygg-teknikken i sin opprinnelse og første utvikling *ikke* hører hjemme i det europeiske barskogsområde, og at det f.eks. i Tyskland må ha eksistert mangfoldige stavkirker, både enskibete og med basilikal plan før de ble erstattet av stenkirker. Den ofte 200-300-årige luke som så mange steder kan påvises mellom de eldre jordgravne stolpekirker og de senere i sten, beviser dette. Den "vidunderlige" trekirke "Ecclesia miro opere" som den hellige Ansgar reiste i Hamburg, ble brendt av vikingene i 845. Den ble vel etterfulgt av en ny, og i 1020 reiste erkebiskop Unwan sin nye kirke i tre. Hamburg-Bremen-kirkene var neppe dårligere enn Ansgars. Betegnende er uttalelsen av kong Erik Ejegods skald om at de danske trekirker denne tid var "de fineste trekirker nord for Sachsen". Dette sier også noe om kirkene i Sachsen.

Alle disse kirker var i ek, og ennå i 1000-årene kan det neppe ha vært vanskelig å finne langstammede eker nok til disse byggverk. Det viser også bevarte monumenter. De innvendige søyler i Bishop's Palace i Hereford

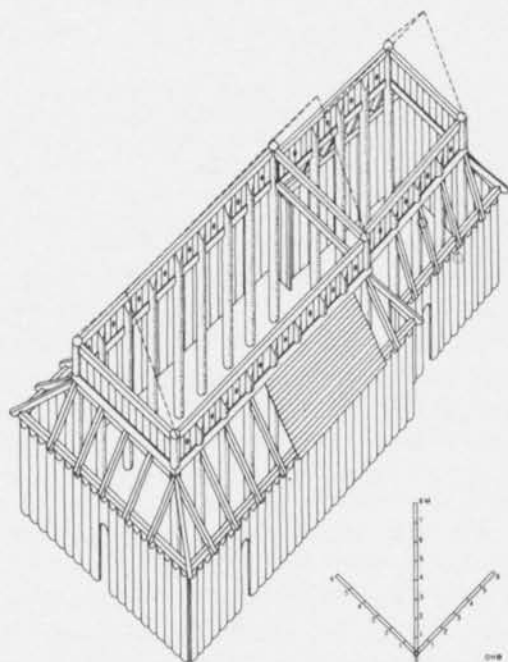

Fig. 2. Forfatterens forslag til rekonstruksjon av S:t Drotten (Hauglid 1969). Høyden av de innvendige søyler litt over 8 m. I den norske søyle stavkirken Heddal er søylene ca. 10 m høye. - Proposed reconstruction of S. Drotten by the present author (Hauglid 1969).

fra siste del av 1100-tallet og som opprinnelig har gått opp i et basilikalt forhøyet midtparti, er tilhugget av 1 m tykke og 10 m høye ekestammer (fig. 6). Til det oktagonale tretårnet fra 1328 på katedralen i Ely ble anskaffet mektige ekestokker av 21 meters høyde.

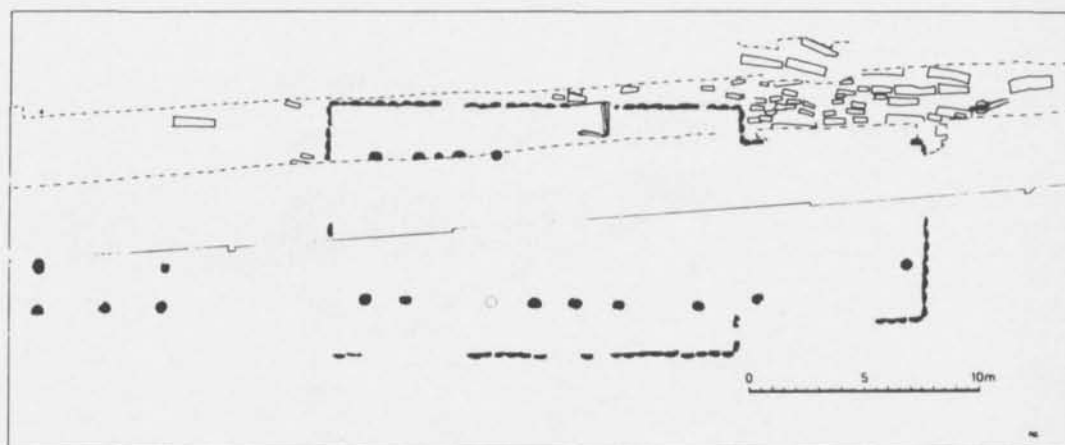

Fig. 3. I Anders W. Mårtenssons utgravningsplan av S:t Drotten er Blomqvists tidligere plan noe korrigert. Som i de norske søylestavkirker er det innvendige søyler også i koret. Uten basilikal oppbygning ville disse korsøylene være uten teknisk betydning. – Excavation plan of S. Drotten (Mårtensson red. 1976). Anders W. Mårtensson could correct Blomqvist's reconstruction of the church, as this was based only on the then excavated south and east walls. As in the Norwegian column stave churches (søylestavkirker) there are inside columns also in the chancel; if the chancel had not been aisled and clerestoried, the columns would have been superfluous.

De innvendige stolper i min rekonstruksjon av S:t Drotten er angitt til litt over 8 m i høyde (en tanke høyere enn de i den langt mindre søylestavkirken i Kaupanger), veggplankene til vel 4, men forslaget kan godt reduseres i høyden om noen skulle tro at man omkr. 1050 ikke skulle kunne skaffe ekestokker av den høyde jeg har foreslått.

Med hensyn til Bartholins teori, avhenger vel denne av hvor stort statistisk materiale han har å bygge på. Årringers bredde kan vel også henge sammen med andre forhold, hva også Bartholin selv peker på.

Jeg må etter dette avvise Lennart Karlsons betegnelse av min rekonstruksjon av S:t Drotten som noe "luftslott". Den går ikke i detaljer med hensyn til takverk og annet, men at man kunne gjenreise kirken i en slik form, kan det ikke være den ringeste tvil om, hverken material- eller byggeteknisk.

Men teknisk sett kunne kirken selvsagt også gjenreises på andre måter, f. eks. slik som Anders W. Mårtensson har foreslått (fig. 4) (Mårtensson red. 1976). Etter de seneste utgravninger hvor store deler av nordveggen og nordre søylestad i skibet er påvist, har han kunnet korrigere Blomqvists tidligere plan noe.

I sitt rekonstruksjonsforslag har han ut fra Bartholins teorier senket ytterveggene ned til under 3 m. De innvendige søyler har han ut fra samme forutsetninger beregnet til ca. 5 m regnet fra gulvet. Ut fra dette er han kommet til at S:t Drotten ikke har hatt basilikalt hevet midtparti. Mårtenssons forslag er bare gjengitt som en eksteriørskisse. Jeg har tillatt meg å utforme hans idé i et tverrsnitt av skibet slik han skriftlig har antydnet det (fig. 5). Som man vil se, er det intet å innvende mot dette, hverken formalt eller teknisk. De nær 8 m lange sperrer er intet problem, og slik kan kirken meget vel ha sett ut.

Ved siden av har jeg gjengitt samme tverrsnitt ut fra min rekonstruksjon av kirken som en basilika. Den eneste forskjell dette innebærer i tverrsnittet, er at midtpartiet er forhøyet. Teknisk sett medfører dette ingen vanskelighet. Man får et høyere og luftigere interiør og slipper med kortere sperrer. I det siste tverrsnittet er høydene i mitt tidligere rekonstruksjonsforslag ubetydelig redusert, men det er selvsagt ikke noe iveien for å senke høydene ytterligere, gjerne ned til Mårtenssons foreslåtte vegg høyde. Søylehøyden kunne da settes til ca. 6 m fra gulvet og opp.

Fig. 4. S:t Drotten. Mårtenssons (1976) forslag til rekonstruksjon. Kirken lagt under vanlig sadeltak og veggene gjort svært lave. – S. Drotten. Proposed reconstruction by Mårtensson (1976): the church has a continuous roof and the walls are very low.

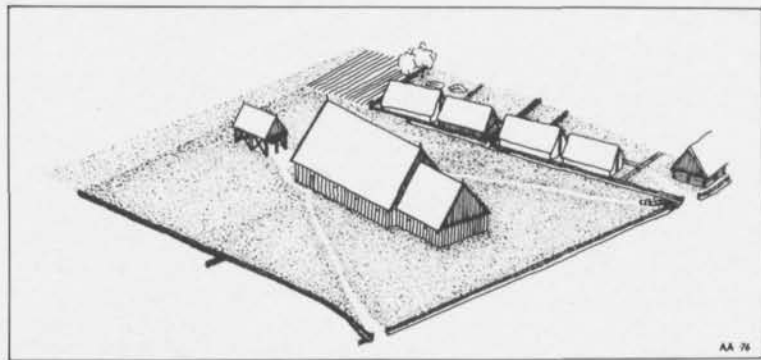
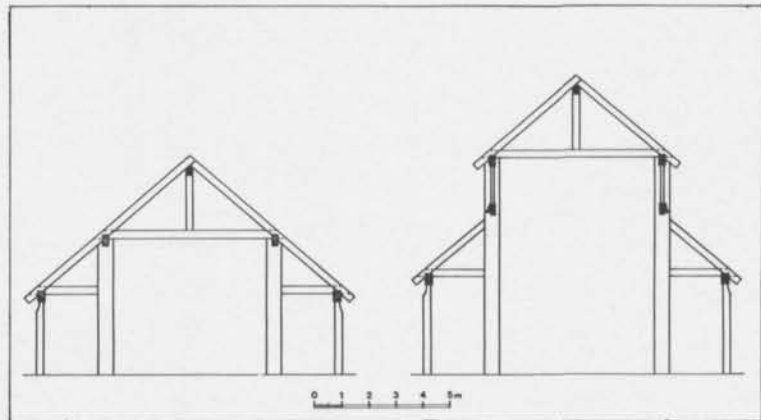

Fig. 5. T. v. skjematisk tverrsnitt av skibet i S:t Drotten i henhold til Mårtenssons forslag med 5 m høye søyler. T. h. tverrsnitt etter forfatterens forslag. De innvendige søyler 8 m høye. – Left: Section of the nave of S. Drotten in accordance with Mårtensson's reconstruction (cf. Fig. 4) with interior columns 5 m tall. Right: Section as proposed by the present author, interior columns 8 m.

Men med den størrelse denne kirken har, ikke minst i lengden, og med de materialdimensjoner det her er tale om, ville jeg nok allikevel holde en knapp på det høye alternativet.

Dette er imidlertid uvesentlige ting i debatten. Vi har *to ulike rekonstruksjonsforslag som begge er teknisk fullt gjennomførbare*. Spørsmålet blir da om hvilken type man vil velge. Ville man ha en kirke som tidens alminnelige haller, eller ville man ha et "miro opere", en basilika i tre, kanskje i likhet med erkebiskap Unwans trekirke fra 1020 i Hamburg. I 1060 var Lund skilt ut fra Roskilde som eget bispedømme. Er kanskje kirken allikevel fra da (Bartholin vil ikke se bort fra dette), og er S:t Drotten allikevel den første bispekirken i Lund, slik Blomqvist tenkt seg. Svend Estridsson (1047–

76) gjennomførte fast organisasjon av den danske kirke. Hadde han allerede da tanker om å løsrive den nordiske kirke fra Bremens overherredømme, noe som lyktes først i 1103, da Lund ble erkebispedømme for Norden.

Jeg synes det er meget som taler for basilikateorien.¹⁾ Hvorfor skulle man ellers velge den basilikale planen med dens søylerader. Teknisk nødvendig hadde det ikke vært med så mange søyler i skibet. I koret ville det ikke ha vært bruk for noen. Som ved den norske søylestavkirke må det ha ligget en formålshensikt bak, noe de hadde sett, noe de ville ha. Tanken om den første basilika i sten var jo heller ikke langt borte.

Basilikaen representerte det fornemme. Selv ved enkelte av hallene, som ved det tidligere nevnte Bishops Palace i Herford fra slutten av 1100-tallet, gikk de indre 10 m

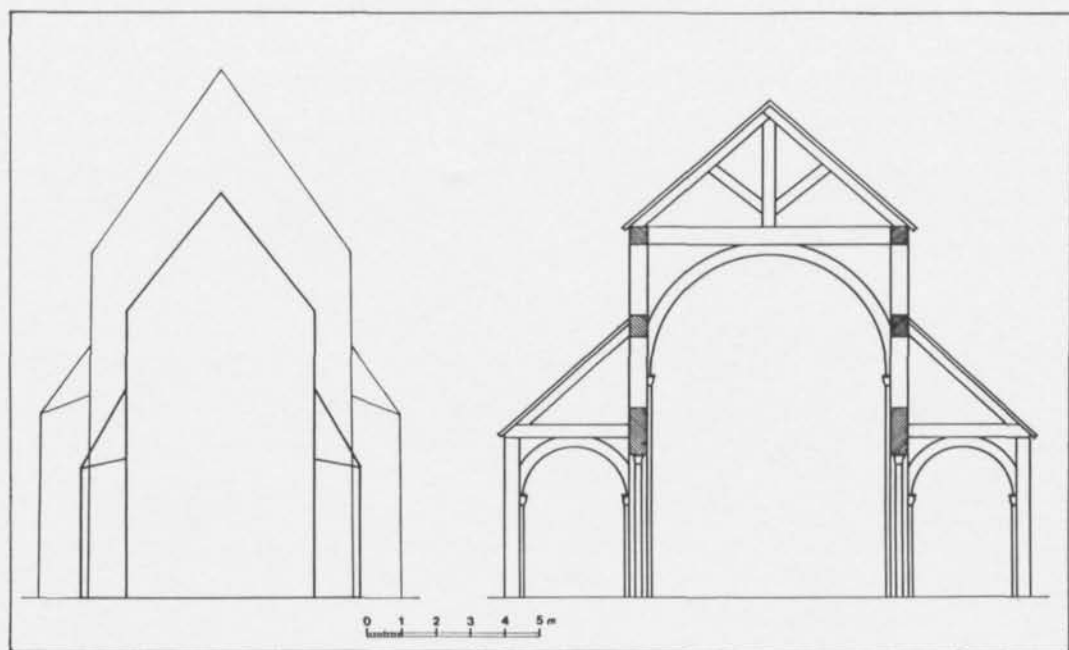

Fig. 6. T. h. rek. tverrsnitt av Bishop's Palace i Hereford fra slutten av 1100-tallet. Søylene hugget ut av 1 m tykke og 10 m høye ekestammer (etter Medieval Arch. Vol XVII, 1973). T. v. skjematisk tverrsnitt av Kaupanger og Heddal stavkirker med 8 og 10 m høye søyer. – Right: Reconstructed section of the 12-century hall of the Bishop's Palace at Hereford. The main columns are made from 1 m. thick by and 10 m. high oak trunks (after Medieval Archaeology volume XVII, 1973. Left: Schematic sections of Kaupanger and Heddal stave churches, with main columns 8 and 10 m tall respectively.

høye ekesøylene opp i et hevet midtparti (fig. 6). Uthugne kapiteler, søyleknipper spart ut av de 1 m tykke ekestammene og arkader i tre vidner, på samme måte som i de norske søylestavkirker, om innflytelsen fra stenbasilikaen.

I det ovennevnte arbeide av Mårtensson fra 1976 anføres det at S:t Drotten ble revet allerede omkr. 1100. På dendrokronologisk grunnlag antas det at gravlegging ved kirken da var opphørt, og at man da rev kirken. Dette behøve vel i og for seg ikke være nødvendig. Selv om gravretten skulle være blitt flyttet, behøver de ikke ha revet kirken. Også på annen måte høres dette lite trolig ut. Kan de mektige søylene, som stod under tak, være gjennområnnet på 50, ja kanskje bare 40 år? Det er også andre forhold som gjør at man må stille seg skeptisk overfor den apsolutte kronologi man har satt opp for Lund på grunnlag av materialet fra Hedeby.

Vi må være enig med Mårtensson i at det er en "uppsenevæckande stor spännvidd" i den dendrokronologiske datering av trematerialene i S:t Drotten. Nordre del av kirken inneholder tømmer som skal være både yngre og eldre enn det som ble feldd til byggingen av kirken. Vel er det ikke usannsynlig at noen av veggplankene kan stamme fra en eldre kirke. Heller ikke er det usannsynlig at man måtte foreta reparasjoner på et par av de utvendige hjørner. Men at det skulle være behov for å skifte den sydvestre hjørnesøylen *inne* i skibet (fellingsåret angivelig tidligst 1074) allerede 24, eller sogar kanskje bare 14 år etter oppførelsen virker lite troverdig. Det spørs om ikke arkeologer og bygningshistorikere noe mer kritisk burde vurdere de angivelig "sikre" årstall som danner knagger for dendrokronologien. Av og til kan grunnlagsmaterialet synes faretruende tynt, som f. eks. ved dateringen av Novgorodmateria-

let. Undertegnede har i sin tid vurdert problemene ved dendrokronologien, men det er riktignok mange år siden (Hauglid 1957).

Jeg håber at det av ovenstående vil fremgå hvilken betydning tegnede rekonstruksjoner kan ha for forskningen. Rekonstruksjoner i målestokk eller full størrelse, selvsagt enda mer. Det er ikke nok å fremlegge slike forslag skriftlig. Først når vi får en målsatt tegning, kan vi kontrollere i hvilken grad en rekonstruksjon er realistisk, og derved grunnlagsgivende for ideer og diskusjon, som eventuelt kan bringe forskningen videre.

II. S:t Stefan. En nyfunnen stavkirke i Lund. Fra litterære kilder, materialfunn og, ikke minst, gjennom de mange arkeologiske utgravninger som er foretatt i årene etter siste krig, vet vi at mange av de eldste stenkirker i Norden, og i Europa ellers, har hatt kanskje både en og to forgjengere bygget i tre — stavkirker.

Funnene viser at mange av disse gamle stavkirkene har vært reist som jordgravne konstruksjoner. D. v. s. at veggene har bestått, dels av jordgravne stolper med utfyllende stavvegg imellom, dels av tettstilte stavplanker satt ned i jorden som i en palisade.

Selv om stavplankene i den førstnevnte typen kan ha stått på sviller felddt inn mellom stolpene, kan ingen av de nevnte stavkirketypene hatt særlig lang levetid. Råtefaren vil jo alltid være til stede. I Norden, hvor kirkebyggingen kom forholdsvis sent i gang, vil allikevel enkelte av de tidlige trekirkene kunne ha stått like til man noe før og omkring 1100 begynte å bygge teknisk mere avanserte stavkirker, eller kirker i sten. Men nedover i Europa hvor tidsavstanden mellom den eldste jordgravne trekirke og en eventuell senere stenkirke på samme sted kan være ganske stor, må vi regne med at den første måtte erstattes av ytterligere en trekirke, enten en ny jordgraven, eller hva det sikkert i stor utstrekning har vært tilfelle, en stavkirke reist på frittliggende svilleramme over jorden. Da spor etter en stavkirke av sistnevnte art lett vil forsvinne helt, når den nye stenkirken bygges, er det imidlertid bare

i få tilfelle man kan regne med å finne arkeologisk belegg for at den har eksistert.

I Lund, hvor det drives et imponerende arkeologisk arbeide med tilsvarende rask publisering, er det nylig gjort et slikt funn. Under blottleggelse av fundamentene for en tidligere ukjent stenkirke her, S:t Stefan, mener stadsantikvar Anders W. Mårtensson å ha funnet belegg for at det forut for stenkirken har stått en stavkirke på frittliggende svilleramme lagt opp på stenfundament (Mårtensson 1980). De spor han har funnet, og som han mener stammer fra en slik kirke, er riktignok beskjedne. Det dreier seg om løse fundamentstener for vestvegg og nordvestre 'jәне og en stenrekke i nord i god avstand fra det nevnte hjørne. Stenrekken i nord var gravet noe ned i jorden og for såvidt bedre egnet som svillfundament enn de løse kuppelstenene i vest. (Fig. 7, 8.)

Så vidt beskjedne som disse restene er, ville dette selvsagt være for tynt å bygge noe på, i hvert fall når det gjelder den form og størrelse Mårtensson antyder at stavkirken kan ha hatt, en hallekirke med kor av samme bredde som skipet, ca. 6,8 m, og total lengde ca. 18,5 m. En slik stavkirke må jo ha hatt betydelige sville-dimensjoner og et tilsvarende stødig stenopplegg.

Viktigere i denne sammenheng er derfor Mårtenssons påvisning av de omkringliggende gravenes plassering i forhold til den foreslåtte planform. Bortsett fra et par tre graver som stikker delvis inn under det nevnte stenhjørne og derfor må være eldre enn dette, ligger gravene utenfor de antatte veggene i stavkirken. Et annet forhold som støtter den rekonstruerte planen, er at den etterfølgende stenkirken ser ut til å være påbegynt ennå mens stavkirken stod. En viss forskjell i fundamentenes art midt på skibets langvegger kan, som Mårtensson påpeker, tyde på at man først har bygget kor, apsis og østre del av skibmurene ferdig så langt de kunne komme for stavkirken. Etter at denne så ble revet, ble stenkirken fullført mot vest.

Ut fra disse forhold er det troligt at Mårtensson har rett i sin antagelse om en svillestavkirke som forløper for stenkirken. Vanskeligere er det å slutte seg til hans datering

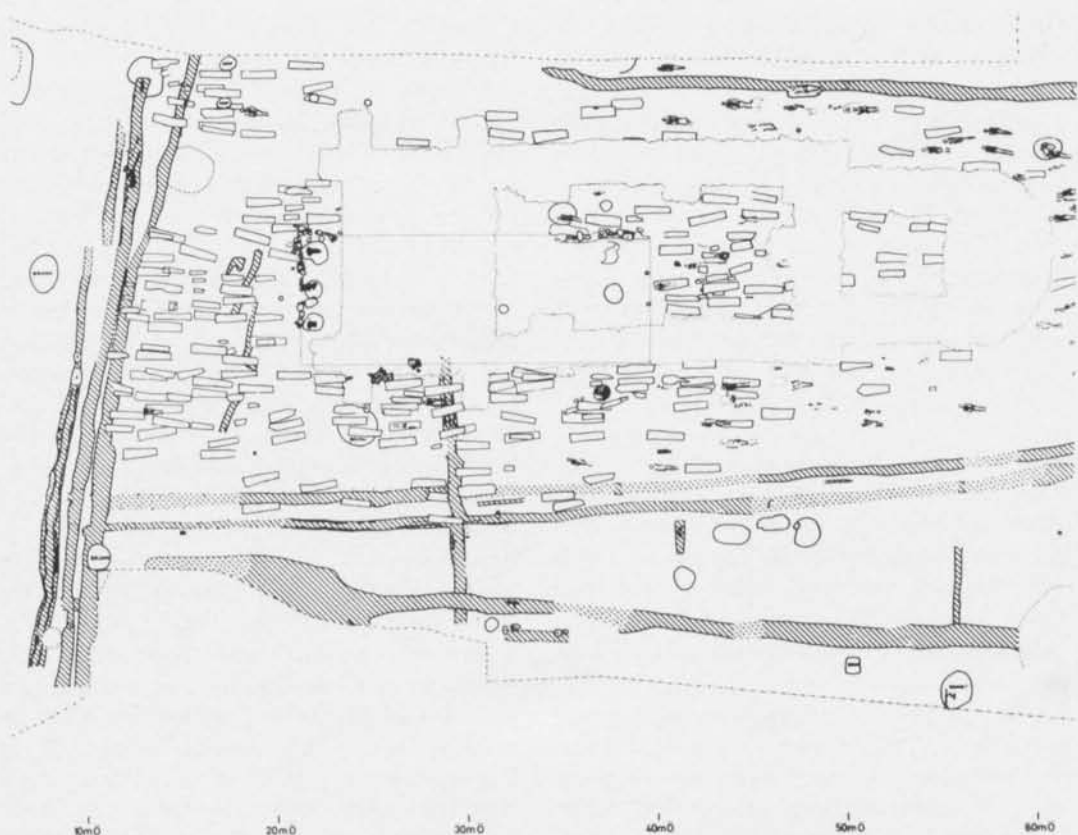
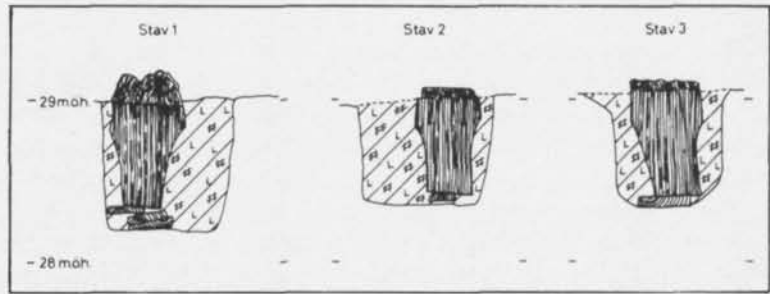

Fig. 7. Utgravningsplan over S:t Stefan i Lund (etter Mårtensson 1980). Den antatte svillestavkirke prikket inn i syd-vestre del av stenkirken. Fundamentstener i vest- og nordvegg. De tre jordgravne stavplanker ca. $\frac{1}{2}$ m øst for vestre stenrekke. – Excavation plan of S. Stefan, Lund.

Fig. 8. Svillestener fra stavkirken S:t Stefans nord-vestre hjørne. – Foundation stones for the north-western corner of the stave church.

Fig. 9. Rester av eldre jordgravne planker innenfor svillestavkirkens vestvegg (etter Mårtensson 1980). Dendrokronologisk datert til ca. 1050. - Remains of planks, dendrochronological date c. 1050.

av denne stavkirken til ca. 1050. Denne datering grunner seg på dendrokronologisk bestemmelse, dels av kistemateriale fra gravene rundt kirken, dels av trevirket i tre kraftige, solid jordgravne stavplanker av ek som står på rekke ca. to meter fra hverandre, og ca. $\frac{1}{2}$ m innenfor den antatte svillekirkens vestvegg. (Fig. 7.) Da man ikke har funnet andre spor på stedet som kunne tyde på at de solide plankene kunne tilhøre en eldre, jordgravne kirke, noe som ville vært en sannsynlig forklaring på funnet, tenker Mårtensson seg at de kan ha dannet del av en opprinnelig vestvegg i svillestavkirken, og at denne siden ble utvidet den nevnte halvmeter mot vest med ny vanlig vestvegg på svill.

Dateringen av svillekirken blir på denne måte knyttet til dendrologenes tidfestning av materialet i de jordgravne plankerestene til ca. 1050.

Dette er en slutning som jeg tror svært mange vil ha vanskelig for å godta. De motforestillinger som vil melde seg, er for mange. Det er ikke funnet spor etter noen vestsvill i forbindelse med de jordgravne plankene. Å reise en stavkirke av de dimensjoner det her er tale om, på en frittliggende svilleramme som mangler den nødvendige sammenbindende tverrsvill i vest, må fra et teknisk synspunkt anses som utenkelig, ikke minst når fundamenteringen har vært så "løsaktig" som den her ser ut til. Og hvilken funksjon skulle de tre, eventuelt fire, solid satte og i alle tilfelle usymmetrisk plasserte stavplankene i vestveggen ha hatt? En slik understøttelse av den ene gavlveggenes stavleggje må jo ha vært totalt unødig og teknisk me-

ningsløs. Det siste gjelder også om det skulle være en form for side-avstivning de hadde tenkt på. Det naturlige for dette ville jo vært at langveggenes hjørnestolper hadde vært jordgravne.

Til slutt står enda et spørsmål igjen. Hvis et slikt byggverk allikevel skulle være reist, hvorfor skulle de da siden ta det teknisk tvilsomme skritt å skjote de allerede skjotte langveggenes sviller og stavleggjer for å få en over 18 m lang kirke en halv meter lengre?

Svaret på disse spørsmål kan neppe bli noe annet enn at de jordgravne stavplankene ikke har noe med svillekirken å gjøre, og at de har stått der før denne ble reist. Men dermed faller et av de viktigste grunnlag for dateringen av svillekirken bort, og vi må søke å finne frem til et annet dateringsgrunnlag for den. I hvert fall en av de bevarte plankerestene ser ut til å være ganske mye avråtnet ved jordoverflaten. Denne råteprosess kan vel neppe være foregått etter at stubben var kommet inn under svillekirkens gulv og beskyttende tak. Den jordgravne konstruksjon som stubben datert til omkr. 1050 stammer fra, må derfor antas å ha stått kanskje i 50-60 år før den måtte vike for svillekirken som dermed kan fremdateres i hvertfall tilsvarende. Når vi tenker på den gedigne svilleramme som denne svære stavkirken må ha hatt, er det, med det kjennskap vi idag har til denne konstruksjonsformens historie, vanskelig å komme lenger tilbake. Alle de andre stavkirkene fra omkr. 1050 som er funnet rester av i Lund, har jo vært jordgravne konstruksjoner uten sviller. De senere stavkirkenes frittliggende svillerammer be-

tegner et avgjørende skille i stavbyggets historie i Norden. De kan ikke sammenlignes med de jordgravne stolpebyggenes innskutte sviller. Heller ikke med de primitive svillerammer fra Hedeby eller Sigtunas lette flettverkshus.

Har vi så andre dateringsmuligheter for svillestavkirken S:t Stefan? Hva med kirkens form. Har vi her noe sammenligningsgrunnlag? Faktisk har vi det. Så lang som denne kirken har vært, må den ha hatt 1-2 avstøttende stolpepar i langveggene. Stavkirker av denne type er kjent både fra Sverige og Norge. I førstnevnte land er det Hellestad og Vänga i Västergötland. Begge disse har riktignok hatt eget, mindre kor, men både det ca. 14 m lange skibet i Hellestad og det ca. 10 m lange i Vänga har hatt mellomstolper i langveggene. Bredden har vært omtrent den samme som i S:t Stefan. Emil Ekhoff daterer disse kirkene til omkr. 1150 eller noe senere (Ekhoff 1914-16), en datering som etter min mening må være noe tidlig.

I Norge er det bevart en rekke svillestavkirker av denne typen. De er alle desidert yngre. Det er Rødven og Kvernes, Røldal,

Reinli og Høyjord. Også disse har eget, mindre kor, bortsett fra Reinli som har kor og apsis i samme bredde som skibet. Flere av disse kirkene er nok noe ombygget, men typen med mellomstolper i langveggene ser i Norge ut til å tilhøre siste del av 1200-tallet og begynnelsen av 1300 (Hauglid 1976).

Om vi etter dette kan komme lenger tilbake for svillestavkirken S:t Stefan enn til første halvdel av 1100-tallet, synes vanskelig. En slik datering behøver ikke medføre vanskeligheter for datering av den etterfølgende stenkirken. Den svære stavkirken må ha hatt dårlig stabilitet og kan neppe ha stått lenge. I den første svillestavbyggtiden var vindavstivnings-prinsippet med kryss- eller skråbånd ennå ikke kjent. I de jordgravne konstruksjonene var jo ikke slike avstivninger påkrevet. Byggingen av stenkirken kan derfor være påbegynt allerede ved midten av århundret.

Hvorvidt en slik omdatering av de nyfunne kirkene i Lund vil bringe forvirring i forhold til de dendrologisk daterte gravene på kirkegården, tør jeg ikke ha noen formening om, men så opprotet som hele terrenget sy-

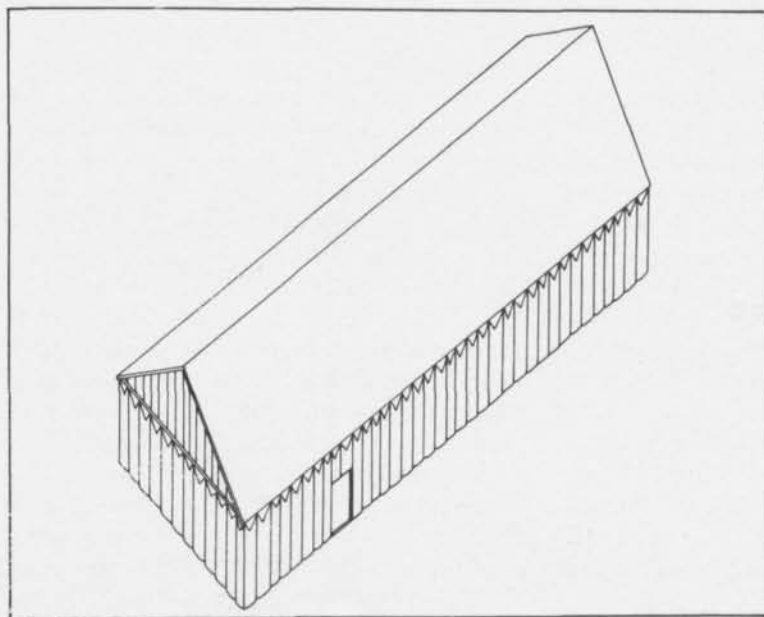

Fig. 10. Mårtenssons forslag til rekonstruksjon av stavkirken S:t Stefan (etter Mårtensson 1980). En svillestavkirke av denne lengde må antas å ha hatt hjørnestolper og mellomstolper i langveggene. - The stave church. Proposed reconstruction (after Mårtensson).

nes å være, både av graver og kirkebygg, bør man kanskje ikke helt se bort fra at stavkirken tross alt kan ha hatt en jordgraven for-gjenger, og at det tidligst daterte settet av graver har hørt til denne.

En annen sak er om ikke den bygnings-historiske forskning bør stille seg noe mer kritisk overfor dendrokronologien enn det skjer i dag. Å sette naturen på skjema er ikke lett, og en kjede er aldri sterkere enn dens svakeste ledd (Hauglid 1957).

Etter dette var skrevet har enkelte hevdet at en viss uregelmessighet i stolpenes plassering i S:t Drotten skulle motsi en basilikal utformning med forhøyet midtparti. (Håkon Christie, Olaf Olsen and H. M. Taylor: *The wooden Church of St. Andrew at Greensted, Essex, The Antiquaries Journal Vol. LIX*, 1979. Oxford 1979, og senest Anders W. Mårtensson i S:t Stefan i Lund. Lund 1980, s. 41.)

Noe teknisk grunnlag for å hevde dette, kan jeg ikke finne. Bortsett fra en ubetydelig uregelmessighet i nordre stolperække i S:t Drotten (noe som lett kunne justeres oventil gjennom stolpenes loddstilling), står alle de øvrige stolpene pent på rad. Det samme gjelder i S:ta Maria Minor.

Det at stolpene i hver rekke ikke står parvis rett overfor hverandre, spiller heller ingen rolle i denne sammenheng. Dette har Mårtensson selv godtgjort ved sitt eget rekonstruksjonsforslag, idet han her lar stolpene bli bunnet sammen på toppen med langs-gående "åser" som gir opplegg for taksperrer og tverrbind, uavhengig av stolpene.

Med et forhøyet midtparti vil forholdet bli nøyaktig det samme, bare at "åsene" vil tilsvare kleristorieveggenes stavleggjer, og sperrene bli kortere (fig. 5). Det eneste angivelig "kompliserende" ved et basilikalt for-

høyet midtparti vil være innhugging av kleristorieveggenes sviller med deres dryppnese for sideskipstakene. Med de dimensjoner som stolpene har hatt, ville imidlertid dette ikke bydd på noen som helst vanskelighet, selv om innhuggene skulle variere noe i dybde. Man kan ikke forlange samme presisjon ved en jordgraven kirke som ved de "prefabriker-te" senere norske søylestavkirker. (Jfr. bl. a. retningsuregelmessigheten i S:t Drot-tens søndre skibvegg.)

Etter dette må jeg holde fast ved den på-stand at det ut fra teknisk synspunkt ikke er noe iveien for at S:t Drotten kan ha hatt basilikal form også utvendig. Det samme gjelder S:ta Maria Minor.

Referenser

- Blomqvist, R. & Mårtensson, A. W. 1963. *Thule-grävningen 1961*. Archaeologica Lundensia II. Lund.
- Eckhoff, E. 1914—16. *Svenska stavkyrkor*. KVHAA monografier 9. Stockholm.
- Hauglid, R. 1957. Om datering av hus. Dendrokronologi og andre kronologier. *Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring. Årbok 1956*. Oslo.
- 1969. *Norske stavkirker. Opprinnelse, konstruksjon, ornamentik*. Oslo.
- 1973. *Norske stavkirker. Dekor og utstyr*. Oslo.
- 1976. *Norske stavkirker. Bygningshistorisk bakgrunn og utvikling*. Oslo.
- Holmberg, R. 1970. Stavkyrkor eller torvkyrkor? Ett diskussionsinlägg. *Fornvännen*.
- Mårtensson, A. W. & Wahlöö, . 1970. *Lundafynd*. Archaeologica Lundensia IV. Lund.
- Mårtensson, A. W., red. 1976. *Uppgrävt förflutet för PKbanken i Lund*. Archaeologica Lundensia VII. Lund.
- Mårtensson, A. W. 1980. S:t Stefan i Lund. *Gamla Lund. Förening för bevarande av stadens minnen. Årsskrift 62*. Lund.

Stavechurch problems at Lund

I. Methods and goals in stave church research

Lennart Karlsson expressed the opinion in a review that reconstructions of buildings were of little use. The present author, however, stresses the importance of reconstructions in a case like S. Drotten, because of its position in the history of architecture in general and the research on stave churches in particular.

The church has been reconstructed several times by different scholars. First by Ragnar Blomqvist, excavator of the church (Fig. 1), as an aisled and clerestoried building of considerable height. Then by Rikard Holmberg as a church with turf walls. In 1969 the present author reconstructed the church as a basilica, as did Blomqvist, although lightly lower (Fig. 2). Anders W. Mårtensson (1976) based his reconstruction (Fig. 4) on the assumption that long oak timbers were scarce in Skåne at that time and consequently suggested an aisled church with a continuous roof and low walls.

Reconstructions can be the basis for discussions which promote research.

II. A new stave church found at Lund

Anders W. Mårtensson (1980) has published a preliminary account of the excavation of

a previously unknown stone church, dedicated to S. Stefan. The foundations, revealed in their entirety, suggest that the church was built in the 12th century. It appears to have been preceded by a stave church on sills. Parts of the foundations for these have been recovered. With the aid of the surrounding graves Mårtensson has reconstructed a rectangular church without a distinct chancel, approximately 18.5 by 6.8 m. About 0.5 m inside the foundation stones of the west wall three heavy beams, with their ends in the ground, were found, standing in a row at 2 m intervals. Mårtensson assumes that these formed part of the original west wall of the stave church, which consequently had sills only under the remaining three walls. Later the west wall was presumably moved 0.5 m westwards onto a sill.

As the beams have been dendrochronologically dated to 1050, Mårtensson accepts this as the date for the stave church. In the present author's opinion, however, these beams have nothing to do with the stave church on sills, which must be dated on other evidence. Such a long church on sills must have had supporting columns in the side walls.

Comparison with other known stave churches in Sweden and Denmark shows that S. Stefan's can hardly be older than the early 12th century.